

de mos

Jaargang 41
Mei 2025

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

nidi

inhoud

- 1 Wanneer zouden ouders hun volwassen kinderen moeten steunen?
- 4 Pensioenarmoede: wie vraagt geen aanvullende uitkering aan?
- 7 Instituut Gak-KNAW Award
- 8 Ongeplande zwangerschappen en geboortes in Europa

Foto: Roel Wijnants / Flickr

Wanneer zouden ouders hun volwassen kinderen moeten steunen?

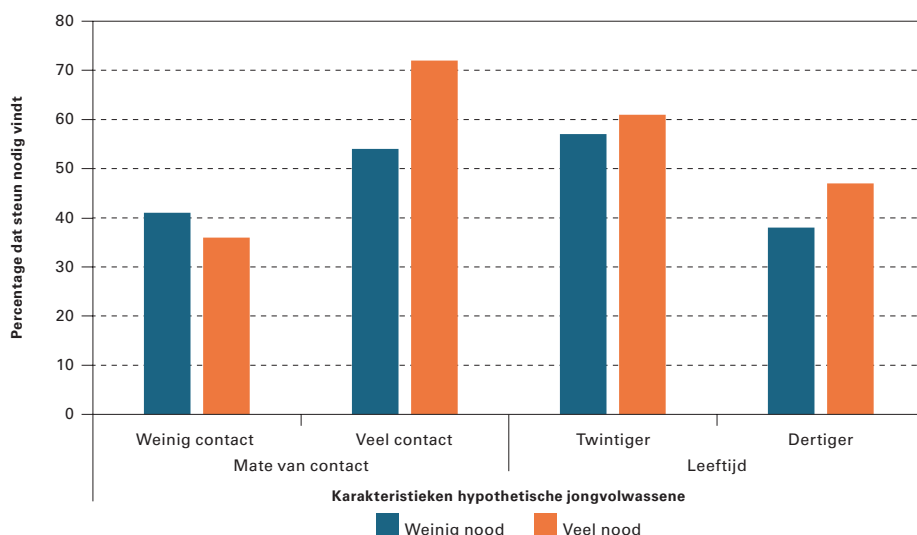
LONNEKE VAN DEN BERG & MATTHIJS KALMIJN

De economische positie van jongvolwassenen is het afgelopen decennium verslechterd. Hierdoor kloppen zij steeds vaker bij hun ouders aan voor steun, zoals financiële hulp of tijdelijk weer thuis wonen. Maar wat zouden ouders eigenlijk moeten doen voor hun kinderen? Wat zijn de normen over ouderlijke steun? Met nieuwe data laten we zien dat in veel situaties de norm bestaat dat ouders steun moeten bieden, maar dat er ook duidelijke grenzen zijn aan deze norm.

Ouders bieden op talloze manieren steun aan hun jongvolwassen kinderen. Ze helpen met klusjes in huis, geven geld en laten hun kind thuis wonen zonder huur te vragen. Met de recente krapte op de woningmarkt, de toename aan flexibele arbeidscontracten en de toename van scheiding is de behoefte aan steun van ouders onder jongvolwassenen toegenomen. Jongvolwassenen lijken hierdoor steeds langer afhankelijk van hun ouders te zijn. Zo is het percentage jongvolwassenen dat nog thuis woont de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen.

Over wat ouders zouden moeten doen bestaat vaak onduidelijkheid. Veel ouders worstelen met de vraag hoeveel, hoe lang en onder welke omstandigheden zij hun kinderen moeten ondersteunen. Als kinderen jong zijn en thuiswonen zijn de verantwoordelijkheden jegens het kind helder, maar als kinderen volwassen zijn en zelfstandig wonen, zijn de normen minder duidelijk. Uit eerder onderzoek blijkt de norm voor steun aan familieleden sterker te zijn als er een grotere behoefte is aan steun en als er minder alternatieven zijn. Ook ruil speelt een rol. Een sprekend voorbeeld van een ruilmiddel is onderdeel van het plot van de televisieserie *Gilmore Girls*: de grootouders willen alleen het schoolgeld van hun kleindochter betalen als hun dochter en kleindochter elke vrijdag bij hen komen eten. Een dergelijke ruil van geld en aandacht

Figuur 1. Percentage van de respondenten die vinden dat ouders hun kind zouden moeten aanbieden om weer (tijdelijk) thuis te komen wonen, naar de specifieke omstandigheden in acht hypothetische scenario's

Bron: Vragenlijst NIDI en Quest "Steun aan Volwassen Kinderen", december 2024.

zal vaak niet uitgesproken worden, toch zal men eerder van ouders verwachten dat ze steun geven als het kind goed contact onderhoudt.

Kennis over normen wat betreft de steun van ouders aan volwassen kinderen is van belang om meer inzicht te krijgen in solidariteit tussen generaties en opvattingen over het volwassen worden in de hedendaagse complexe en onzekere samenleving. Verder kan een *mismatch* tussen normen en de mogelijkheden tot steun leiden tot een lager welzijn onder ouders en jongvolwassenen. Dit laatste betreft vooral mensen met een lagere sociaaleconomische achtergrond, die vaak minder toegang hebben tot de middelen en steun die nodig zijn. Tot slot kan onderzoek naar normen helderheid verschaffen voor ouders en kinderen als die onderling verschillen van mening over de steunvraag. Het geeft hen inzicht in wat voor situaties het algemeen geaccepteerd is als ouders geen steun zouden verlenen.

Om beter te begrijpen welke normen er zijn over ouderlijke steun aan volwassen kinderen hebben we eind 2024 een vragenlijst uitgezet in samenwerking met het populairwetenschappelijk tijdschrift *Quest* (zie kader). De respondenten kregen acht verschillende scenario's voorgelegd waarin een jongvolwassen kind behoefte had aan steun, zoals het volgende voorbeeld:

"Nienke, de 30-jarige dochter van Ellen en Leo, is vanaf volgende maand werkloos omdat door

bezuinigingen haar tijdelijke baan onverwachts niet wordt omgezet in een vaste baan. Zij kan nu maar moeilijk rondkomen. Normaal gesproken komt ze minder dan eens per maand bij haar ouders langs."

Elk scenario betrof een andere situatie. In vier scenario's lag de vraag naar steun buiten de invloedssfeer van het kind, bijvoorbeeld, een tijdelijke baan werd niet verlengd. In vier scenario's had de vraag naar steun meer te maken met eigen keuzes van het kind, zoals een rondreis willen maken in Australië. Ook de mate van contact (wekelijks of minder dan eens per maand) en de leeftijd van het kind (22 tot 34 jaar) werd afgewisseld. Na elke scenarioschets werd aan de respondenten gevraagd: "In welke mate vindt u dat de ouders moeten aanbieden aan de jongvolwassene om weer tijdelijk thuis te wonen?" en "In welke mate vindt u dat de ouders de jongvolwassene financiële steun moeten bieden?" Op beide vragen kon gekozen worden voor een antwoord tussen 0 (zouden zeker niet moeten steunen) tot 10 (zouden zeker wel moeten steunen).

Normen over thuiswonen vooral afhankelijk van contact

We hebben eerst gekeken naar de norm om het kind aan te bieden weer thuis te komen wonen. Uit figuur 1 blijkt dat contact er het meest toe doet. In de scenario's waarin weinig contact is met het kind, vindt men minder vaak dat de ouders moeten aanbieden om het kind weer thuis te laten wonen dan in de scenario's met veel contact. Nood doet er ook toe, maar lang niet zoveel als contact. In hoeverre nood uitmaakt voor de normen wat betreft thuiswonen hangt bovendien af van contact. Als er weinig contact is, vindt men in 38 procent van de gevallen dat de ouders zouden moeten aanbieden dat het kind weer thuis kan wonen. Het maakt in dat geval niet uit of er veel nood is: als er weinig contact is wordt er ongeacht de situatie niet vaak verwacht van de ouders dat ze aanbieden dat het kind weer thuis kan wonen. Als er veel contact is, doet de noodzaak er wel toe. Dan vindt men in 54 procent van de scenario's met weinig nood en 72 procent van de scenario's met veel nood dat de ouders thuiswonen moeten aanbieden. Contact vormt dus een belangrijke voorwaarde voor normen wat betreft thuiswonen. Alleen als er goed contact is, maakt het uit of er veel nood is.

Ook hoe oud het kind is doet ertoe voor de normen wat betreft thuiswonen. Als twintigers behoefte aan steun hebben, heerst vaker de norm dat ouders moeten aanbieden dat het kind weer thuis kan wonen dan als dertigers steun nodig hebben. De rol van nood hangt ook af van de leeftijd van de jongvolwassene. Als de jongvolwassene een twintiger is, heerst de norm dat ouders thuiswonen horen aan te bieden, ongeacht of er sprake is van nood. Bij dertigers vindt men wel dat tijdelijk weer thuiswonen voornamelijk aangeboden moet worden als er veel nood is.

Financiële steun alleen als de nood hoog is

Uit figuur 2 blijkt dat contact er ook toe doet voor normen wat betreft financiële steun. Als er meer contact is, dan vindt men eerder dat de

ONDERZOEK 'STEUN AAN VOLWASSEN KINDEREN'

In samenwerking met het tijdschrift *Quest*, hebben wij een vragenlijst opgesteld die via de nieuwsbrief en de website van *Quest* is verspreid. In totaal deden 834 deelnemers mee. Van de deelnemers was 22 procent tussen de 15 en 35, 61 procent tussen 35 en 65, en 17 procent 65 of ouder. De meeste deelnemers waren vrouw (66%) en had een hoger onderwijsdiploma (60%). Van de deelnemers had 25 procent geen of een benedenmodaal inkomen, 25 procent een modaal inkomen, 42 procent een bovenmodaal inkomen en 8 procent heeft geen antwoord gegeven op deze vraag. De deelnemers kregen acht scenario's, ofwel vignetten, voorgelegd waarin een fictieve jongvolwassene behoefte heeft aan steun. In alle scenario's werd uitgegaan van een doorsnee ouderkoppel. In totaal zijn er dus 6.672 (= 834x8) scenario's geanalyseerd.

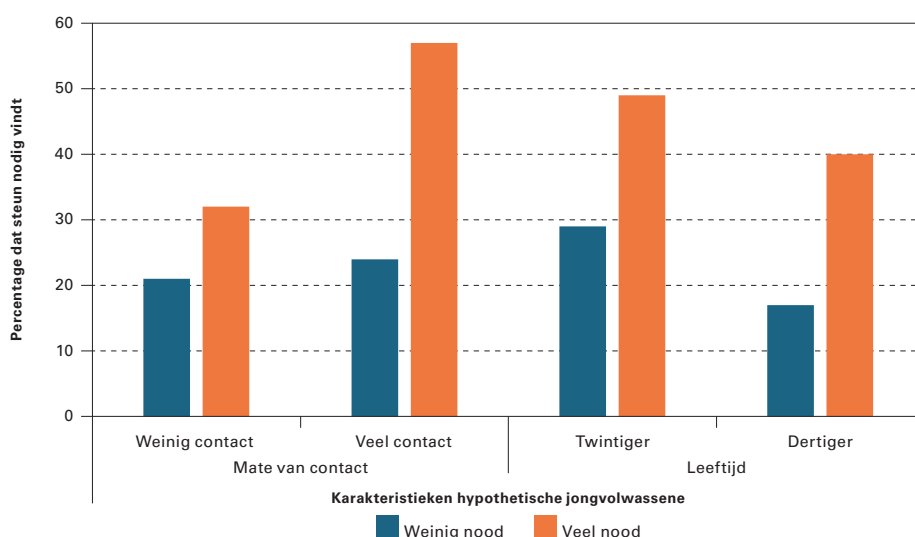
ouders financiële steun moeten aanbieden dan als er weinig contact is. De invloed van contact op normen over financiële steun is wel kleiner dan die voor normen over thuiswonen. De mate van nood is juist belangrijker voor normen over financiële steun. Net als bij thuiswonen zien we dat de rol van nood vooral groot is in de scenario's waarin er goed contact is met het kind. Als er weinig contact is, dan vindt men dat de ouders financiële steun zouden moeten bieden in 21 procent van de scenario's met weinig nood en in 32 procent van de scenario's met veel nood. Als er veel contact is, vindt men dat ouders financiële steun zouden moeten bieden in 24 procent van de scenario's met weinig nood en in 57 procent van de scenario's met veel nood. Oftewel: ook hier lijkt contact een voorwaarde voor normen over steun te vormen. Alleen als er veel contact is, verwacht men dat ouders financiële steun bieden in een noodsituatie.

Ook voor normen over financiële steun is de leeftijd van de fictieve jongvolwassene relevant. In de scenario's met twintigers vindt men vaker dat ouders financiële steun moeten bieden dan in de scenario's met dertigers. Noodzaak speelt ook hier de grootste rol in de scenario's met dertigers. Bij twintigers is het verschil in de norm voor financiële steun tussen 29 procent (weinig nood) en 49 procent (veel nood). Bij dertigers verwacht men dat ouders financiële steun bieden in 17 procent van de scenario's met weinig nood en 40 procent van de scenario's met veel nood. Net als voor thuiswonen, wordt dus minder snel van ouders verwacht dat ze dertigers helpen en voornamelijk als er een goede reden voor de behoefte aan steun is.

Verskil in norm tussen inkomensgroepen

Hebben alle mensen dezelfde normen over ouderlijke steun? Uiteraard zullen mensen er verschillend over denken. We kijken hier naar het inkomen van de respondent. Figuur 3 laat zien dat voor respondenten met een benedenmodaal inkomen de norm dat ouders steun moeten bieden nauwelijks afhangt van de leeftijd van het fictieve kind. Deze groep vindt dat ouders hun kind moeten aanbieden om weer thuis te komen wonen in 56 procent van de scenario's met twintigers en in 49 procent van de scenario's met dertigers. Bij de hogere inkomensgroepen liggen deze normen sterker uit elkaar. Bij hen vindt men dat de jongvolwassene thuis moet kunnen wonen in 61 procent van de scenario's met twintigers en in 41 procent van de scenario's met dertigers. Ook wat betreft de norm omtrent financiële steun zien we een dergelijk verschil. Er is nauwelijks verschil in de norm wat betreft steun aan twintigers en dertigers bij de mensen met een benedenmodaal inkomen, maar wel een duidelijk verschil bij degenen met een bovenmodaal inkomen. De normen zijn dus sterker bij mensen met minder inkomen. Dit zou verklaard kunnen worden door een ander idee over wanneer een jongvolwassen kind op eigen benen hoort te staan. Mensen met een kleinere beurs zullen zelf de meeste ervaring hebben met de obstakels om dit te doen en daarom mogelijk steun aan dertigers minder ongebruikelijk vinden.

Figuur 2. Percentage van de respondenten die vinden dat ouders hun kind financiële steun zouden moeten aanbieden, naar de specifieke omstandigheden in acht hypothetische scenario's

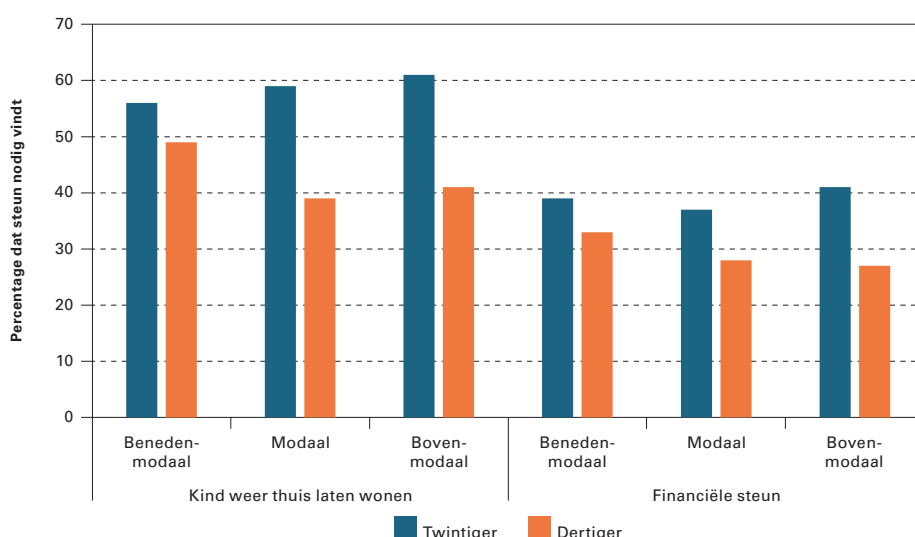
Bron: Vragenlijst NIDI en Quest "Steun aan Volwassen Kinderen", december 2024.

Conclusie

De afhankelijkheid van ouders is het afgelopen decennium toegenomen, onder andere door de krapte op de woningmarkt en de toegenomen complexiteit in de levensloop. Onze studie maakt duidelijk dat het in veel gevallen de norm is dat ouders steun aanbieden. Vooral wordt van ouders verwacht dat hun kind weer thuis kan komen wonen. Er zijn echter wel voorwaarden aan deze norm. De norm dat ouders steun moeten bieden is sterker wanneer de hulpvraag het gevolg is van een noodsituatie buiten de invloedssfeer van het kind en als de jongvolwassene relatief jong is. Maar ook eigenbelang speelt mee: dat het kind in nood verkeert, doet er met name toe als er veel contact is tussen het kind en de ouder. De zorgtaak van ouders lijkt dus al lang niet meer bij 18 jaar te stoppen; er wordt van ouders verwacht dat ze ook steun bieden aan twintigers in nood, zeker als er goed contact is. Steun bieden aan dertigers wordt echter lang niet altijd van ouders verwacht.

Als de norm is dat ouders steun bieden en inspringen zodra het jongvolwassen kind dat nodig heeft, kan dit ongelijkheid vergroten. Onder lagere

Figuur 3. Percentage van de respondenten die vinden dat ouders hun kind (twintiger of dertiger) steun zouden moeten aanbieden, naar inkomensgroep van de respondent

Bron: Vragenlijst NIDI en Quest "Steun aan Volwassen Kinderen", december 2024.

inkomensgroepen heerst een sterkere norm om jongvolwassenen te helpen, maar de mogelijkheden om dit te doen zullen beperkter zijn. Dit kan gevolgen hebben voor het welzijn van de ouders: wel de normatieve druk ervaren om steun te bieden maar dit niet kunnen doen. Daarnaast kan een ouderlijk vangnet een vereiste vormen voor het zetten van mogelijk risicovolle maar potentieel waardevolle stappen, zoals het volgen van een onbetaalde traineeship of het accepteren van een flexibel arbeidscontract. Dergelijke keuzes kunnen op de lange termijn investeringen in hun loopbaan vormen. Wanneer vooral jongvolwassenen wier ouders veel mogelijkheden voor steun hebben zich deze stappen kunnen veroorloven, vergroot de kloof tussen hen en leeftijdsgenoten zonder dergelijk vangnet.

Deze studie maakt deel uit van het project “De weg naar volwassenheid in de knoop? De rol van onzekere arbeidsposities voor de leefsituatie en het welzijn van jongvolwassenen.” Dit project is gefinancierd door een Instituut Gak-KNAW Award.

Lonneke van den Berg, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: berg@nidi.nl
Matthijs Kalmijn, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: kalmijn@nidi.nl

LITERATUUR:

- Fingerman K.L., K. Kim, P.S. Tennant, K.S. Birditt en S.H. Zarit (2016), Intergenerational support in a daily context. *Gerontologist*, 56 (5), pp. 896-908.
- Kalmijn, M. (2024), Parents' socioeconomic status and support to adult children across the life course. *Journal of Marriage and Family*, 86 (1), pp. 7-29.
- Liefbroer, A.C. en F.C. Billari (2010), Bringing norms back in: A theoretical and empirical discussion of their importance for understanding demographic behaviour. *Population, Space and Place*, 16 (4), pp. 287-305.
- Silverstein, M., D. Gans, A. Lowenstein, R. Giarrusso en V.L. Bengtson (2010), Older parent-child relationships in six developed nations: Comparisons at the intersection of affection and conflict. *Journal of Marriage and Family*, 72 (4), pp. 1006-1021.

Pensioenarmoede: wie vraagt geen aanvullende uitkering aan?

JELLE LÖSSBROEK & ETIENNE VAN DUUREN

Er is veel pensioenarmoede onder mensen met een onvolledig pensioen, met name migranten. Voor deze gepensioneerden is er de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO), de bijstand voor gepensioneerden. Echter een derde van de gerechtigden vraagt het niet aan. Niet-gebruik is vooral hoog onder mensen die recht hebben op minder dan vijfhonderd euro en gepensioneerden met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Ook mensen die niet eerder gebruik maakten van sociale zekerheidsvoorzieningen, zoals de wet arbeidsongeschiktheid, maakten minder vaak gebruik van de AIO.

Foto: Roel Wijnants/Flickr

In Nederland bestaat het pensioen van mensen voor een groot deel uit de Algemene Ouderdomswet (AOW). Dit basispensioen van de Rijksoverheid is gekoppeld aan het minimumloon om pensioenarmoede te voorkomen. Niet iedereen krijgt echter een volledige AOW, die bouw je alleen op door in de vijftig jaar voorafgaand aan je pensionering onafgebroken in Nederland te wonen. Gepensioneerden die later naar Nederland kwamen, of in het buitenland hebben gewoond, krijgen een lagere AOW. Voor deze groep bestaat het risico dat hun pensioeninkomen wel onder de armoedegrens uitkomt en zij in pensioenarmoede terecht komen.

Dit risico is vooral groot onder niet-westerse migranten. Overigens worden de termen westers en niet-westers niet meer gebruikt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Wij houden deze termen hier nog wel aan, omdat in het onderzoek waarop de cijfers zijn gebaseerd nog gebruik werd

gemaakt van deze indeling. Zo'n 3 procent van gepensioneerden zonder migratieachtergrond leeft in pensioenarmoede, 6 procent van westerse migranten en 40 procent van niet-westerse migranten. Die laatste groep groeit snel, van 30.000 in 1995 naar 180.000 nu, en naar verwachting 550.000 in 2050. De AIO-uitkering kan helpen door het inkomen aan te vullen tot het sociaal minimum. Van alle huishoudens met één of meer gepensioneerden waren er in 2018 2.211.800 die geen AIO ontvingen en 45.400 die wél AIO ontvingen. Naar schatting zijn er 19.300 huishoudens met gepensioneerde(n) die geen AIO ontvangen, maar hier waarschijnlijk wel recht op hebben. Van de AIO-ontvangers zijn er 6.200 in Nederland geboren, 7.600 in andere westerse landen en 31.600 in niet-westerse landen.

Gepensioneerden die recht hebben op AIO vormen een financieel kwetsbare groep, met risico op armoede als zij de AIO-aanvulling niet aanvragen. Toch maakte in 2018 zo'n dertig procent van de (potentieel) rechthebbenden geen gebruik van de AIO. Niet-gebruik is problematisch vanuit beleidsoogpunt omdat het de kosten van beleid onvoorspelbaar maakt, bijdraagt aan ongelijkheid en bovenal omdat mensen daardoor in pensioenarmoede leven. Daarom onderzoeken we welke groepen rechthebbenden het vaakst niet-gebruiker zijn.

Kenmerken AIO-gerechtigden

Een voorwaarde om in aanmerking te komen voor een AIO-uitkering is dat men een inkomen heeft onder het sociaal minimum. Een volledige AOW is meer dan het sociaal minimum. AIO-rechthebbenden zijn dus per definitie mensen die geen volledige AOW ontvangen. Voor een volledige AOW moet je tussen je 17de en 67ste onafgebroken in Nederland hebben gewoond. Een goed aanvullend pensioen kan een onvolledige AOW compenseren, maar onderzoek toont aan dat juist groepen met een AOW-gat vaak het minst aanvullend pensioen hebben. Maar liefst 80 procent van de AIO-rechthebbenden is eerste generatie migrant. Slechts 2 procent van de AIO-gerechtigden is een tweede generatie migrant. De overige 18 procent zijn Nederlanders zonder migratieachtergrond. Deze AIO-gerechtigden met een Nederlandse achtergrond bestaan uit twee ongeveer even grote subgroepen. Enerzijds zijn het (vaak alleenstaande) gepensioneerden met een AOW-gat doordat ze deels in het buitenland hebben gewoond of gewerkt. Anderzijds zijn het gepensioneerden met een partner die jonger is dan de AOW-leeftijd. Alleenstaanden met een volledige AOW ontvangen maandelijks 1.500 euro netto, echtparen ontvangen samen 2.040 euro. Als alleen de oudste partner AOW-gerechtigd is, ontvangt deze in totaal 1.020 euro – ver onder de AIO-inkomensgrens.

Kosten-batenanalyse

De literatuur over niet-gebruik van sociale voorzieningen noemt verschillende verklaringen voor niet-gebruik van regelingen. Op macroniveau gaat dit over kenmerken als de economische situatie en de kwaliteit van het uitvoeringsapparaat. Dit is relevant voor het algemene niveau van niet-

De AIO is de bijstandsuitkering voor gepensioneerden. Om in aanmerking te komen gelden o.a. de onderstaande voorwaarden:

- Minimaal de AOW-gerechtigde leeftijd hebben
- Huishoudinkomen onder het sociaal minimum (alleenstaanden: 1.570 euro; partners: samen 2.190 euro)
- Vermogen onder 7.770 euro (alleenstaanden) of 15.540 euro (partners)
- Minder dan 65.500 euro overwaarde op de eigen woning (indien van toepassing)
- Maximaal 13 weken per jaar in het buitenland verblijven

NB. Dit zijn de bedragen voor het jaar 2025. Ze worden elk jaar aangepast. Voor de analyses zijn de bedragen gebruikt die toen golden, dus in het jaar 2018.

De bovenstaande voorwaarden vormen de hoofdlijn. Daarnaast zijn er nog enkele details, waar zo goed mogelijk rekening mee is geprobeerd te houden. Wie aan alle voorwaarden voldoet is een (potentieel) rechthebbende; rechthebbenden zijn onder te verdelen in gebruikers en niet-gebruikers. AIO-ontvangers dienen wijzigingen in hun situatie spoedig door te geven aan de Sociale Verzekeringsbank (SVB), die de AIO en AOW uitkeert. Na een wijziging wordt de aanvraag opnieuw beoordeeld. Wie niet aan alle voorwaarden voldoet is geen rechthebbende en valt buiten deze studie.

gebruik, maar niet voor verschillen tussen groepen. Op individueel niveau is de belangrijkste verklaring een kosten-batenanalyse en daarnaast bijvoorbeeld de kennis van en het vertrouwen in de regeling. De 'kosten' gaan over hoeveel tijd, moeite en energie het kost om een voorziening aan te vragen; de baten gaan over hoeveel geld het oplevert. Hoe lager de kosten en hoe hoger de baten, hoe groter de kans dat rechthebbenden van een regeling gebruik maken. Voor verschillende regelingen, in verschillende landen, is steun gevonden voor deze theoretische invalshoek. De AIO is niet eerder onderzocht vanuit dit perspectief. Voor de AIO zijn de kosten hoog omdat het doen van een aanvraag tijdrovend is: je moet veel en vaak informatie aanleveren (zie kader). De baten zijn echter ook groot: het gaat om veel geld voor mensen met een inkomen onder het sociaal minimum, dat ze – als ze oud worden – decennialang kunnen ontvangen.

Hoe meer geld, hoe aantrekkelijker

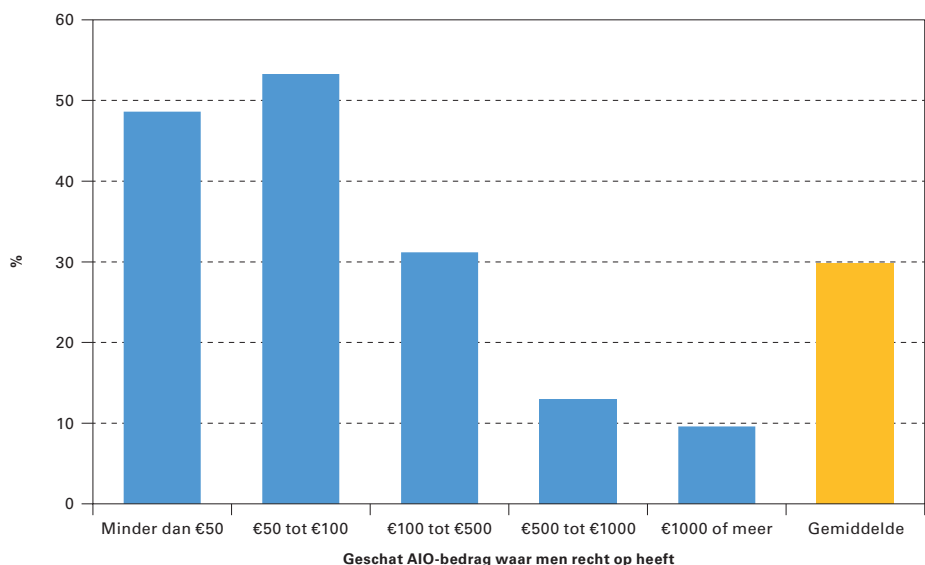
Van de mensen die (potentieel) recht hebben op de AIO, maakt naar schatting 70 procent er ook gebruik van – 30 procent is dus niet-gebruiker. Het daadwerkelijke niet-gebruik komt vaker voor bij mensen met recht op een laag AIO-bedrag (figuur 1). Het (potentiële) AIO-bedrag kan overigens niet exact nauwkeurig worden

ONDERZOEK 'GEBRUIK AANVULLENDE INKOMENSVOORZIENING OUDEREN'

De data in dit artikel (N = 2.257.100) zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In samenwerking met de Sociale Verzekeringsbank (SVB) heeft het CBS, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), een methode ontwikkeld om te bepalen welke huishoudens (potentieel) recht hadden op AIO in 2017 en 2018. Het CBS-dashboard 'Recht en gebruik AIO, 2017 en 2018' toont statistieken van zowel rechthebbenden als gebruikers van de AIO-uitkering. Met gebruikers worden mensen bedoeld die de AIO daadwerkelijk ontvingen. Een aangekondigde update met data van 2023 is nog niet beschikbaar en daarom geen deel van deze studie.

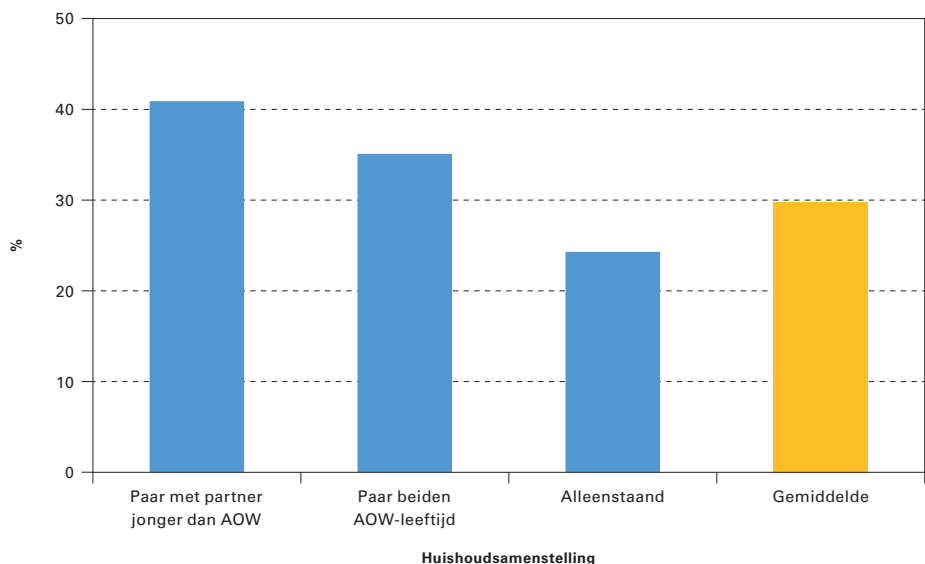
De in dit artikel gebruikte kenmerken zijn gegevens van de oudste persoon of de oudste AOW-gerechtigde binnen het huishouden (de referentiepersoon). Percentages zijn gebaseerd op alle AIO-rechthebbenden of alle niet-gebruikers in 2018. Percentages over de belangrijkste inkomensbron een jaar voor de AOW-leeftijd zijn gebaseerd op personen die tussen 2013 en 2018 de AOW-gerechtigde leeftijd bereikten.

Figuur 1. Percentage niet-gebruikers van de AIO-uitkering onder AIO-rechthebbenden, naar maandbedrag waar ze recht op hebben, 2018

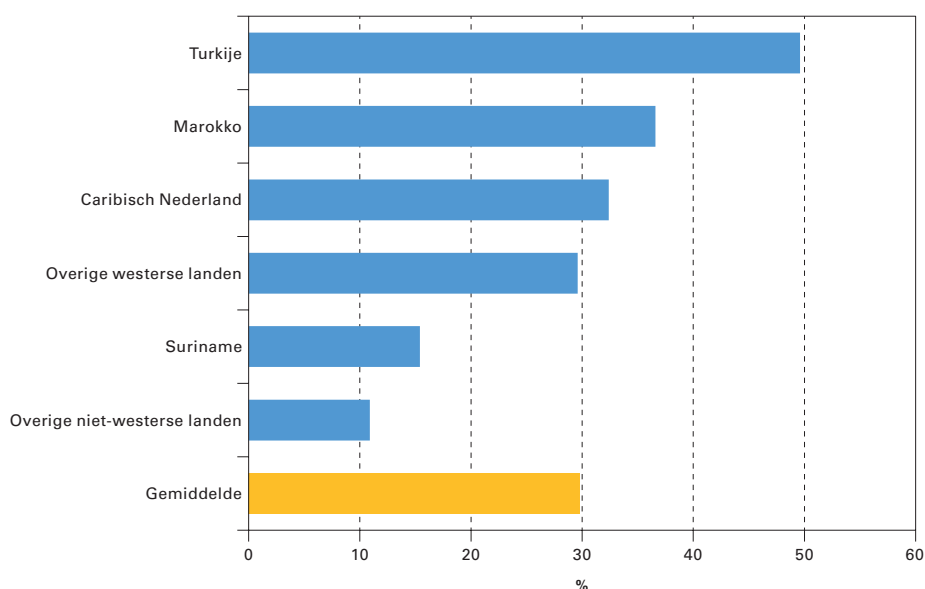
Bron: CBS, Recht en gebruik AIO, 2017 en 2018.

Figuur 2. Percentage niet-gebruikers van de AIO-uitkering onder AIO-rechthebbenden naar huishoudsamenstelling, 2018

Bron: CBS, Recht en gebruik AIO, 2017 en 2018.

Figuur 3. Percentage niet-gebruikers van de AIO-uitkering onder (potentieel) AIO-rechthebbenden, naar geboorteland van het oudste lid van het huishouden, 2018

Bron: CBS, Recht en gebruik AIO, 2017 en 2018.

bepaald, maar kan wel voldoende accuraat worden geschat om een algemeen beeld te krijgen. Van degenen die recht hebben op minder dan honderd euro per maand, ontvangt ongeveer de helft de AIO. Bij mensen met recht op maandelijks honderd tot vijfhonderd euro ligt het niet-gebruik op een derde en bij recht op meer dan vijfhonderd euro ligt het rond de tien procent. Er zijn zelfs 400 huishoudens die meer dan duizend euro per maand mislopen. Toch geldt over het algemeen dat hogere baten duidelijk samengaan met lager niet-gebruik.

De rol van de huishoudsamenstelling

Recht op AIO hangt af van de huishoudkenmerken (zie kader); beïnvloedt de huishoudsamenstelling ook niet-gebruik onder de rechthebbenden? Voor alleenstaanden is het overzichtelijker om de financiële situatie in te schatten (lagere kosten) en zijn relatieve baten mogelijk groter doordat het leven duurder is voor alleenstaanden. Het niet-gebruik voor alleenstaanden is inderdaad relatief laag (24%). Voor stellen is de situatie ingewikkelder, omdat je de financiële situatie van beide partners moet doorgeven; tegelijkertijd is hun leven vaak relatief goedkoper. In vergelijking zijn de kosten dus hoger en de baten lager voor stellen dan voor alleenstaanden, waardoor naar verwachting niet-gebruik onder de stellen hoger is. Dat blijkt het geval: onder stellen die beiden AOW-gerechtigd zijn is niet-gebruik inderdaad hoger, namelijk 35 procent.

De situatie is enigszins complexer voor stellen waarbij slecht één van de partners AOW ontvangt. De baten van het aanvragen van de AIO hangen niet alleen samen met het bedrag, maar hangen ook af van hoe lang men verwacht gebruik te kunnen maken van de AIO-regeling. Voor gepensioneerden met een partner jonger dan de AOW-leeftijd (de helft van de Nederlandse AIO-gerechtigden) geldt dat zodra deze partner de AOW-leeftijd bereikt en voldoende AOW ontvangt, het recht op AIO vervalt. Een gepensioneerde van 68 met een partner van 66 heeft, in dat geval, dus maar een jaar recht op AIO. De investering die het kost om AIO aan te vragen weegt dan mogelijk niet op tegen de baten. Dit blijkt ook uit figuur 2: voor stellen waarbij de jongste partner jonger is dan de AOW-leeftijd ligt het niet-gebruik op 41 procent, aanzienlijk meer dan bij stellen die beiden AOW-gerechtigd zijn (35%) en alleenstaanden (24%).

We verwachtten dat hoe ouder iemand is, hoe lager de kans is op niet-gebruik. Dan heb je immers langer de tijd gehad om te horen van het bestaan van de AIO, vervolgens uit te zoeken hoe het werkt en eventueel hulp te zoeken bij het doen van de aanvraag. Is de AIO eenmaal aangevraagd, dan loopt het daarna automatisch door. Wel blijft het jaarlijks doorgeven van de financiële situatie een verplichte tijdsinvestering. Oudere mensen maken inderdaad vaker gebruik van de AIO, maar het is geen enorm sterke toename: circa 31 procent voor mensen jonger dan 75 en circa 29 procent voor mensen ouder dan 75. Leeftijd doet er dus toe, maar vooral als de partner jonger is dan de AOW-leeftijd.

Migratieachtergrond

In het onderzoek is ook gekeken naar verschillen op basis van geboorteland. Het percentage niet-gebruikers is lager onder eerste generatie migranten (26%) dan onder Nederlandse gepensioneerden zonder migratieachtergrond (46%). Desondanks zijn de meeste niet-gebruikers eerste generatie migranten, omdat 80 procent van de AIO-gerechtigden eerste generatie migrant is.

Er zijn grote verschillen binnen de groep migranten (figuur 3). De literatuur stelt dat taalbarrières een rol spelen in het (niet) aanvragen van regelingen. Niet-gebruik is inderdaad hoog onder gepensioneerden uit landen waar geen Nederlands gesproken wordt, zoals Turkije (50%) en Marokko (37%). Onder Surinaamse gepensioneerden, die vaak beter Nederlands spreken, is niet-gebruik juist laag (15%). De vlieger dat taalbeheersing het gebruik van toeslagen stimuleert gaat echter lang niet altijd op. Voor gepensioneerden uit de voormalige Nederlandse Antillen en Aruba ligt het percentage niet-gebruikers juist net iets boven het gemiddelde. Het is onbekend hoe goed gepensioneerden uit deze gebieden het Nederlands beheersen. Voor gepensioneerden uit overige westerse landen ligt het percentage rond het gemiddelde. Waarschijnlijk bestaat deze groep voor een groot deel uit mensen die zijn geboren in Indonesië maar wel Nederlands spreken vanwege de koloniale geschiedenis. Ook bij deze groep lijkt het er niet op dat het spreken van de taal leidt tot meer AIO-gebruik. Dan is er nog de groep gepensioneerden uit overige niet-westerse landen. Dit zullen relatief vaak mensen zijn met een minder goede beheersing van de Nederlandse taal. Toch is het niet-gebruik onder deze groep erg laag. Een mogelijke verklaring is dat deze groep deels uit statushouders bestaat. Voor statushouders is vaak meer ondersteuning beschikbaar voor geldzaken en het aanvragen van regelingen.

Bijstandsontvangers en zelfstandigen

De literatuur stelt dat meer kennis van de sociale zekerheid de drempel tot gebruik lager maakt. Een manier om dit te meten is om te kijken of mensen een uitkering ontvingen voordat zij met pensioen gingen. Het niet-gebruik is inderdaad relatief laag (17%) onder gepensioneerden die een jaar voor hun pensioen een bijstandsuitkering of andere sociale voorziening ontvingen. Voor mensen die voor hun pensioen een ziekte- of arbeidsongeschiktheidsuitkering kregen is het niet-gebruik daarentegen hoger dan gemiddeld (36%). Het lijkt er dus op dat de eerdere ervaring van het aanvragen van de ziekte- of arbeidsongeschiktheidsuitkering geen invloed heeft op gebruik van de AIO, terwijl dit voor bijstand en overige sociale voorzieningen wel geldt. Dit komt waarschijnlijk doordat de AIO bijna precies dezelfde voorwaarden kent als de bijstand; het grootste verschil is dat de sollicitatieplicht vervalt. Ook onder werknemers (41%) en zelfstandigen (58%) is het niet-gebruik hoog. Vooral het hoge percentage onder zelfstandigen valt op, aangezien zij vaak financieel minder goed voorbereid zijn op hun oude dag en de AIO voor velen een laatste financieel vangnet is.

Tot slot

Ongeveer een derde van de AIO-rechthebbenden maakt geen gebruik van de AIO-regeling, al zijn er grote verschillen tussen groepen. Als we meerdere kenmerken combineren, kunnen we een groep vinden met slechts 1 procent niet-gebruik: gepensioneerden uit overige niet-westerse landen, met een partner met minimaal de AOW-leeftijd, die recht hebben op meer dan 1000 euro. Het is ook mogelijk om een groep te vinden met 92 procent niet-gebruik: Marokkaanse ouderen met een partner onder de AOW-leeftijd, die recht hebben op 50 tot 100 euro. Beleid moet rekening houden met deze variaties, zodat groepen die structureel meer mislopen, meer aandacht krijgen.

De Sociale Verzekeringsbank (SVB) organiseerde een pilot met innovatieve data-uitwisseling met het UWV. Zo kon voor een groep gepensioneerden worden ingeschat of men potentieel recht had op de AIO zonder dat de beide partijen hiermee elkaars gegevens konden inzien. Zulke projecten kunnen helpen om meer rechthebbenden te bereiken, hoewel er om mensen structureel gericht te kunnen benaderen een wetwijziging nodig is. Een voorstel om data-uitwisseling structureel mogelijk te maken is bij de Raad van State ingediend. Dat helpt mensen die geen gebruik maken van de AIO vanwege een gebrek aan informatie. Er blijft echter een groep die om andere redenen de AIO niet aanvraagt, zoals vanuit wantrouwen richting de overheid of uit angst om de ontvangen toeslag terug te moeten betalen.

Kwalitatief onderzoek laat zien dat oudere migranten niet alleen via formele pensioencommunicatie leren over AIO en pensioen, maar ook via hun netwerk. Het sociale netwerk zou verschillen tussen groepen mede kunnen verklaren en biedt ook aanknopingspunten om het niet-gebruik tegen te gaan. Het is dus van belang om een beter begrip te krijgen van de rol van sociale netwerken door middel van gericht onderzoek. Immers,

niet-gebruik van een regeling als de AIO maakt het beleidsmakers lastig vooraf te voorspellen hoe duur bepaald beleid is en draagt bij aan onbedoelde ongelijkheid. En bovenal betekent het een gemiste kans voor mensen die leven in pensioenarmoede.

Jelle Lössbroek, NIDI-KNAW/

Rijksuniversiteit Groningen,

e-mail: lossbroek@nidi.nl

Etienne van Duuren, CBS,

e-mail: ec.vanduuren@cbs.nl

LITERATUUR:

- CBS (2020), *Recht en gebruik AIO, 2017 en 2018. Uitgebreide methodebeschrijving*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2020), *Dashboard recht en gebruik AIO, 2017 en 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Lössbroek, J., S. de Regt, T. Fokkema en M. Das (2024), De ongelijkheid van pensioeninkomens van migranten. *Demos*, 40 (1), pp. 1-4.
- Novum Innovatielab (2020), *Secure Multi Party Computation*. Amsterdam: Sociale Verzekeringsbank.
- Scholte, R. en M. Lammers (2017), *Inkomenspositie ouderen*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Simonse, O. (2024), *Financial stress by design: Examining barriers to social welfare take-up*. Proefschrift. Leiden: Universiteit Leiden.

Instituut Gak-KNAW Award

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW) en Instituut Gak hebben sinds 2019 een prijs voor wetenschappers: de Instituut Gak-KNAW Award. Talentvolle jonge onderzoekers kunnen daarmee een contract voor drie jaar krijgen om als postdoc baanbrekend onderzoek te doen op het gebied van sociale zekerheid en arbeidsmarkt. Dat onderzoek vindt plaats aan een KNAW-instituut. In juni 2024 werd deze prijs uitgereikt aan Timon de Groot met zijn onderzoeksvoorstel "Een rechtvaardige energietransitie? De aardgasrevolutie vergeleken met de huidige energietransitie". Met de Award krijgt De Groot een driejarige aanstelling als postdoctoraal onderzoeker bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).

Met deze award willen beide organisaties jong talent kansen bieden en maatschappelijke vraagstukken op het terrein van sociale zekerheid en arbeidsmarkt helpen oplossen. Daarom is de prijs bedoeld voor postdocs met die specialisatie. Hun onderzoek dient verband te hebben met het werkgebied van Instituut Gak en de onderzoeksagenda van het KNAW-gastinstituut, bijvoorbeeld door samenwerking met onderzoekers van het gastinstituut. Instituut Gak wil een bijdrage leveren aan de kwaliteit van de sociale zekerheid en arbeidsmarkt in Nederland door het investeren in maatschappelijke projecten, onderzoek en leerstoelen. De eerdere laureaten van de Instituut Gak-KNAW Award waren: Judith Koops (2023), Lonneke van den Berg (2022), Jelle Lössbroek (2021), Roos van der Zwan (2020) en Jaap Oude Mulders (2019). Voor meer informatie over deelname aan deze onderzoeksprijs raadpleeg de website van de KNAW.

Ongeplande zwangerschappen en geboortes in Europa

Hoe kan het dat ongeplande zwangerschappen en geboortes zo vaak voorkomen in Europa terwijl de toegang tot anticonceptie en abortus over het algemeen goed is geregeld? Een verkenning van de factoren achter deze paradox.

Anticonceptiegebruik in Europa is hoog vergeleken met de rest van de wereld: in 2019 gebruikte 56 procent van alle vrouwen een vorm van anticonceptie, tegenover 49 procent wereldwijd. De onderstaande tabel laat zien dat praktisch de helft van deze vrouwen (49%) een moderne methode gebruikte (pil, condoom, spiraaltje, prik-pil, hormoonstaafje of sterilisatie) en 5 procent een traditionele methode (coïtus interruptus of periodieke onthouding). Desondanks komen ongeplande zwangerschappen regelmatig voor. Eerder onderzoek schatte dat 34 procent van de zwangerschappen in West-Europa en 54 procent in Oost-Europa ongepland was. Wereldwijd lag dit percentage op 40 procent.

Een belangrijke verklaring voor dit hoge percentage ongeplande zwangerschappen moeten we zoeken in het lage aantal kinderen dat Europese vrouwen gemiddeld willen. In combinatie met het feit dat veel vrouwen al voor hun 20ste seksueel actief zijn, betekent dit dat heteroseksuele vrouwen een groot deel van hun leven het risico lopen om ongepland zwanger te worden. Om een zwangerschap in deze periode te voorkomen is perfect gebruik van moderne anticonceptie noodzakelijk. Dit blijkt in de praktijk lastig. Zo bleek uit een Frans onderzoek dat twee op de drie vrouwen die in de afgelopen vijf jaar een ongeplande zwangerschap had meegemaakt wél anticonceptie gebruikte op het moment van conceptie. De gekozen methode speelde hierbij een belangrijke rol. Traditionele methoden zijn

het minst betrouwbaar. Ze zijn moeilijk correct toe te passen en zelfs bij perfect gebruik bestaat er een aanzienlijke kans op zwangerschap. Hoewel slechts twee procent van de vrouwen in West-Europa deze methoden gebruikt maakte 22 procent van de vrouwen in de Franse studie op het moment van conceptie van een ongewenste zwangerschap gebruik van een traditionele methode.

Maar ook moderne methoden kunnen bij foutief gebruik leiden tot ongeplande zwangerschappen. De meeste Europese vrouwen die een moderne methode gebruiken, kiezen voor de pil of het condoom (zie tabel). In vergelijking met bijvoorbeeld het spiraaltje zijn deze methoden lastiger in gebruik. Uit het eerdergenoemde Franse onderzoek blijkt dat vrouwen de pil regelmatig vergaten, deze te laat innamen, of dat het condoom scheurde of afgleed. Overigens kunnen ook moderne methoden falen. De WHO schat dat van de 1000 vrouwen die een condoom perfect gebruiken er jaarlijks 20 zwanger worden. Geschat wordt dat de helft van de Europese vrouwen die ongepland zwanger raken besluit deze zwangerschap te beëindigen (zie tabel). Hierdoor ligt het aantal ongeplande zwangerschappen dat leidt tot een geboorte – met andere woorden ongeplande geboortes – lager. Een studie naar ongeplande geboortes binnen stabiele relaties toonde aan dat in Frankrijk, Italië en Oostenrijk 8 tot 19 procent van de geboortes ongepland was, terwijl dit percentage in Bulgarije, Hon-

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Lin Rouvroye, redacteur Juuil Spaan, redacteur Maaike van der Vleuten, redacteur Jasper Bosma, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage (070) 356 52 00
Telefoon	demos@nidi.nl
E-mail	https://nidi.nl/demos
Internet	gratis
Abonnementen	Koninklijke Van der Most Opmaak www.up-score.nl

garije en Polen tussen 24 tot 35 procent lag. Deze cijfers laten zien dat, ondanks het gebruik van anticonceptie en het lage kindertal in Europa, ongeplande zwangerschappen en geboortes veel voorkomen. Dit fenomeen kan daarom niet ontbreken in theorieën en modellen over vruchtbaarheid en gezinsvorming in Europa.

Judith Koops, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: koops@nidi.nl

LITERATUUR:

- Bajos, N., H. Leridon, H. Goulard, P. Oustry en N. Job-Spira (2003), Contraception: From accessibility to efficiency. *Human Reproduction*, 18 (5), pp. 994-999.
- Baird, D.T. et al. (2018), Why after 50 years of effective contraception do we still have unintended pregnancy? A European perspective. *Human Reproduction*, 33 (5), pp. 777-783.
- Bearak, J. et al. (2020), Unintended pregnancy and abortion by income, region, and the legal status of abortion: Estimates from a comprehensive model for 1990-2019. *The Lancet Global Health*, 8 (9), pp. e1152-e1161.
- United Nations (2019), Contraceptive use by method 2019, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, rapport no. ST/ESA/SER.A/435.

Anticonceptiegebruik en abortussen in Europa

	Europa ^a				
	Oost	Zuid	West	Noord	Totaal
Anticonceptiegebruik vrouwen in leeftijd 15-49 ^b	50%	54%	61%	68%	56%
Waarvan moderne methode	42%	45%	58%	60%	49%
Waarvan traditionele methode	7%	8%	2%	5%	6%
Waarvan niet gespecificeerde methode	1%	1%	1%	3%	1%
Modern anticonceptiegebruik ^b					
Langwerkende onomkeerbare methoden: sterilisatie	6%	7%	9%	20%	10%
Langwerkende omkeerbare methoden: prikpijl, staafje of spiraaltje	21%	9%	20%	20%	18%
Kortwerkende omkeerbare methoden: pil of condoom	73%	84%	71%	60%	72%
Percentage ongeplande zwangerschappen dat eindigt in een abortus ^c	66%	55%	38%	36%	49%

Noten: (a) Noord-Europa: Denemarken, Estland, Finland, Ierland, Letland, Litouwen, Noorwegen, Verenigd Koninkrijk en Zweden; Oost-Europa: Bulgarije, Hongarije, Moldavië, Oekraïne, Polen, Roemenië, Rusland, Slowakije, Tsjechië en Wit-Rusland; West-Europa: België, Duitsland, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk en Zwitserland; en Zuid-Europa: Albanië, Bosnië-Herzegovina, Griekenland, Italië, Kroatië, Malta, Montenegro, Noord-Macedonië, Portugal, Servië, Slovenië en Spanje; (b) Bron data: United Nations (2019); (c) Bron data: Bearak et al. (2020).